

Openingswoord Hester Bijl Uur van Herinnering

4 mei 2022

Geachte aanwezigen,

Van harte welkom op dit Uur van Herinnering. Het is goed om hier met elkaar, en met mensen die online vanuit huis deze bijeenkomst bijwonen, een uur bij elkaar te zijn. Om stil te staan bij de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog en alle slachtoffers uit onze universitaire gemeenschap die daarbij omkwamen. Medewerkers, studenten, alumni - uit ons midden verdwenen - verraden, weggevoerd, vermoord. Vandaag herdenken we ze, met verdriet en met eerbied.

Ben Telders, Irawan Soejono, Carolien van Loen, Arnold Cosman, Arie Bijl.

Vijf namen, vijf slachtoffers, vijf mensen uit onze universitaire gemeenschap die omkwamen tijdens de Tweede Wereldoorlog. De herinnering aan deze vijf slachtoffers houden we levend met kleine gedenktekens:

Hierboven in het Academiegebouw is het Telders auditorium: 75 jaar na zijn overlijden werd dat de naam van het Klein Auditorium, als eerbetoon aan Ben Telders, hoogleraar Volkenrecht, verzetsman en grote inspirator van het verzet van Leidse hoogleraren tegen de nazi's. Hij stierf in 1945 in Bergen Belsen, 9 dagen voordat de Engelsen dat kamp bevrijdden.

Voor Irawan Soejono, Leids student en Indonesisch verzetsstrijder, ligt een gedenksteen op de Leidse begraafplaats Groenesteeg. Hij streed tegen de Duitse bezetting én voor de bevrijding van Indonesië, en werd doodgeschoten tijdens een razzia op de Boommarkt in Leiden.

In de Universiteitsbibliotheek hangt een plaquette om Carolien van Loen te herdenken, een joodse alumna, die werkte bij de Universiteitsbibliotheek. Zij werd weggevoerd en in 1944 in Auschwitz werd vermoord.

Onlangs werd op de stoep van diezelfde Universiteitsbibliotheek, waar eens zijn huis stond, een Stolperstein onthuld, met daarop de naam van Arnold Cosman, ook een alumnus van onze universiteit, die uit wanhoop vluchtte in de dood – hij doodde zich zelf op de dag dat Nederland capituleerde, in mei 1940.

In Oegstgeest is een straat vernoemd naar Arie Bijl. Geen familie van mij, wel iemand om trots op te zijn: Arie Bijl was natuurkundige, hij studeerde, promoveerde en werkte bij onze universiteit, waar hij onderzoek deed naar vloeibaar helium. Hij was actief in het verzet, werd opgepakt en kwam in concentratiekamp Neuengamme om het leven in 1944.

Vijf verloren levens. Het *In memoriam* van slachtoffers uit onze universitaire gemeenschap omvat 663 namen - en is niet compleet. Van zoveel slachtoffers kennen we alleen de naam, en soms zelfs die niet. Wie waren zij, hoe leefden ze: wat was hun hoop, hun angst, hun levensverhaal? En hoe stierven ze? Hoe was hun laatste reis?

Dat brengt me bij een belangrijk Leids monument. Zes koffers staan verspreid op straat in Leiden. Ze vormen een monument, getiteld *Bagage*, voor gestorven joodse inwoners van onze stad. Een van de koffers van dit monument staat bij onze rechtenfaculteit. Een achtergelaten koffer, een verloren of vergeten koffer. Een koffer van een eigenaar die niet terugkwam. Een monument dat tot nadenken stemt, en tot herdenken. Het monument verwijst, zo vertelt de kunstenaar die het monument ontwierp, enerzijds naar de koffer, die de gedeporteerden meenamen; anderzijds letterlijk en

figuurlijk naar wat iemand meeneemt in het leven, maar ook naar wat hij achterlaat. Het monument werd in 2010 onthuld en heeft een indringende kracht.

Vijftien jaar voor de onthulling van dit monument, in 1995, hield een van mijn voorgangers als rector, Lammert Leertouwer, een Cleveringalezing getiteld: *Cleveringa's koffer*.

De titel van zijn lezing is een verwijzing naar de koffer die Cleveringa, decaan van de rechtenfaculteit, had klaar gezet. Cleveringa hield op 26 november 1940 zijn beroemde rede als protest tegen het ontslag van zijn joodse collega, hoogleraar Meijer. Wetend dat de kans groot was dat hij gearresteerd zou worden na zijn rede, had hij al een koffer klaar gezet, om snel mee te kunnen nemen toen hij een dag na zijn rede werd weggevoerd naar de gevangenis in Scheveningen.

Leertouwer vraagt zich af: wat zat er in die koffer van Cleveringa? Wat was zijn geestelijke bagage? Wat maakte dat hij in verzet kwam? En wat geven we onze studenten mee in hun koffer, wat willen we dat ze meenemen van hun studie en studietijd in Leiden? Leertouwer noemt als bagage: onafhankelijkheid jegens machthebbers, moreel verzet tegen onrecht, de moeizame jacht naar kennis, en daarbij leren van nederlagen, kritische verbondenheid met de universiteit, en de verdediging van het bolwerk der vrijheid.

Deze waarden weerklinken in onze kernwaarden van nu: verbindend, vernieuwend, verantwoordelijk en vrij. Deze kernwaarden kenmerken al eeuwen onze gemeenschap. Ook op deze bijeenkomst worden ze zichtbaar en tastbaar:

We staan samen stil, verbonden met elkaar en met ons verleden.

We starten 2 jaar geleden hiermee een nieuwe traditie: naast de 26 november bijeenkomsten ook een bijeenkomst op 4 mei,

waar we diegenen herdenken die hun verantwoordelijkheid namen in de strijd voor vrijheid en voor die moed betaalden met hun leven.

En we herdenken al diegenen die niet in vrijheid mochten leven, maar slachtoffer werden van geweld en racisme.

We denken daarbij ook aan alle oorlog en geweld die er na 1945 zijn geweest en aan de oorlog die tot onze ontzetting ook nu in Europa woedt. De inval in Oekraïne en alle leed die deze veroorzaakt, heeft ook grote impact in onze gemeenschap. Met een noodfonds helpen we studenten die getroffen zijn door deze oorlog, het is goed om te zien dat we met elkaar al veel geld daarvoor hebben ingezameld.

Twee minuten stilte. Zestig minuten verhalen. Straks, om 8 uur, zijn we in het hele land stil, uit respect. Het komende uur luisteren we naar sprekers uit onze gemeenschap: Ik dank, namens het College van Bestuur, Pancras Hogendoorn, Willemijn Waal en de studenten van de MFLS voor hun verhalen van vanavond. Verhalen over verloren gegane levens, opdat we niet vergeten.